

جایگاه زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری

محمد باقر میرزایی حصاریان^۱

چکیده

زبان فارسی میراثی عظیم، باشکوه و بسیار ارزشمند فرهنگی است؛ با این حال، پرسش اساسی آن است که از دیدگاه رهبری جایگاه زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی چگونه خواهد بود و راه‌های دستیابی به آن جایگاه چیست؟ هدف مطالعه، پاسخگویی به پرسش طرح شده و برنامه‌ریزی زبانی برای ایفای نقش شایسته‌زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی است. پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و پیکره‌بنیاد است. پیکره‌ی پژوهش شامل نوزده سخنرانی رهبری در بازه‌ی زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۸ در مناسبت‌ها و در جمع افراد گوناگون درباره‌ی زبان فارسی است که از بین ۲۶۶ سخنرانی حاوی سخنانی درباره‌ی زبان فارسی، جمع‌آوری گردیده؛ این تعداد سخنرانی با استفاده از ابزار جستجو در پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری یافت شده است. پس از تعیین پیکره‌ی پژوهش، ابتدا رئوس مطالب اصلی هر سخنرانی استخراج شده در ادامه، مطالب گزینش یافته دسته‌بندی و در پایان تحلیل گردیده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که از دید رهبری زبان فارسی به عنوان بهترین حامل و رسانه برای معارف، افکار، نوآوری و تمدن عمیق اسلامی و نیز به سبب ظرفیت والای زبانی، نقش مهمی در تمدن نوین اسلامی دارد؛ با این حال باید بستر و زمینه‌های لازم برای نقش‌آفرینی زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی فراهم گردد و یکی از مهم‌ترین زمینه‌های لازم آن درنوردیدن مرزهای علمی جهان و تولید علوم روز جهان به زبان فارسی است. البته در کنار این امر مهم، باید به موضوعات دیگری همچون پاسداری از زبان فارسی و پویاسازی و پالایش آن نیز توجه داشت.

واژه‌های کلیدی: زبان فارسی، تمدن نوین اسلامی، بیانات رهبری.

^۱. استادیار گروه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی زبانان دانشگاه بین‌المللی امام خمینی(ره)، قزوین، ایران.

۱. مقدمه و بیان مساله

اسناد تاریخی بیانگر آن است که زبان فارسی پیش و پس از اسلام در بسیاری از کشورهای امروز برای سالیان متمادی مورد استفاده قرار گرفته است؛ مثلاً در دوران عثمانی، مکاتبات اداری عثمانی‌ها به زبان فارسی بوده و شعرای فارسی داشتند. در حال حاضر کشورهایی همچون هند، پاکستان، بنگلادش، افغانستان، تاجیکستان و ترکمنستان هنوز از اشعار حافظ، سعدی، مولانا، رودکی و فردوسی استفاده می‌کنند. بعد از انقلاب بسیاری از افراد به منظور آشنایی با انقلاب اسلامی ایران و درک کلام امام و پیام انقلاب، به یادگیری زبان فارسی پرداخته‌اند؛ از این رو، به نظر می‌رسد سه گانه «اسلام، انقلاب و زبان فارسی» هم از نظر محتوایی و هم از نظر ترویج و تبلیغ ظرفیت بسیار بالایی دارند و باید هرچه بیشتر مورد توجه قرار بگیرند. با وجود آن که زبان فارسی قدمتی بیش از هزار سال دارد، ولی اهمیت آن از آن جهت که پس از انقلاب اسلامی، به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای معرفی انقلاب و اسلام است، دوچندان گردیده است. هرچند که اسلام به زبان عربی وارد ایران شده، اما بخش عمده فلسفه، دین، عرفان، اخلاق و سیاست ریشه اسلامی-ایرانی داشته و طی قرون متمادی به زبان فارسی در جهان اسلام منتشر و ترویج شده است.

موضوع توجه مستمر به پیشرفت همه‌جانبه و ضرورت ایجاد تمدن نوین اسلامی در سخنان رهبری، بیانگر تداوم نگاه انقلابی رهبری و مبتنی بر پیشینه‌ی باشکوه و پر بار تاریخی، علمی، فرهنگی ایرانی-اسلامی است. البته مراد از این پیشرفت، از دید رهبری، پیشرفت بر مبنای الگوی ایرانی-اسلامی است. دستور کار قطعی نظام اسلامی، دنبال کردن الگوی پیشرفت ایرانی-اسلامی است؛ یعنی، الگویی مستقل که از هدایت‌های اسلام سرچشمه می‌گیرد و از نیازها و سنت‌های ایرانی بهره می‌برد (۱۸). طبیعی است در چشم‌انداز تمدن نوین اسلامی ترسیم‌شده از سوی رهبری که با الگوی پیشرفت ایرانی-اسلامی در ایران شروع به شکل‌گیری می‌کند، زبان فارسی باید به عنوان محمل مفاهیم علمی، فرهنگی و معرفتی نقش اساسی ایفا کند و از جایگاه شایسته برخوردار باشد.

در سند بالادستی نقشه‌ی جامع علمی کشور (۲۶) که چشم‌انداز و مسیر حرکت نظام را مشخص کرده، برای زبان فارسی چشم‌انداز روشن و امیدبخشی ترسیم شده است؛ به عنوان مثال، دو بند از بندهای اهداف کلان نظام علم و فناوری سند مذکور (بند ششم و هفتم) در رابطه با زبان فارسی و فرهنگ و تمدن اسلامی است: در بند ششم از ارتقای زبان فارسی در بین زبان‌های بین‌المللی علمی و در بند هفتم از کمک به ارتقای علم و فناوری در جهان اسلام و احیای موقعیت محوری و تاریخی ایران در فرهنگ و تمدن اسلامی به عنوان اهداف کلان سخن به میان آمده است؛ این امر نشان‌دهنده‌ی اهمیت توجه به فرهنگ و تمدن اسلامی و جایگاه زبان فارسی در چشم‌انداز ترسیم‌شده برای آینده‌ی کشور است.

توجه به بیانات رهبری در زمینه‌ی توجه به زبان فارسی برای همگان و به ویژه برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاران و متولیان مرتبط با زبان فارسی از اهمیت زیادی برخوردار است. رهبری در طول سال‌های متمادی همواره در مناسبت‌ها و دیدارهای مختلف نکات قابل توجهی را در خصوص ویژگی‌های زبان فارسی، وضعیت آن در گذشته، حال، آینده و بایدها و نبایدهایی در ارتباط با زبان فارسی بیان نموده‌اند. ایشان در بیانات خویش بارها اظهار داشته‌اند که شیفته‌ی زبان فارسی هستند (۵) و علت شیفته‌ی خود به زبان فارسی را نیز در مناسبت‌های مختلف بیان نموده‌اند. زبان فارسی در نظر رهبری میراثی عظیم، باشکوه و بسیار ارزشمند فرهنگی برای ملت‌های فارسی زبان، رمز هویت ملی، جویبار پرفیضی از گنجینه عظیم موارث فرهنگی ایرانیان و ملت‌های فارسی زبان و برای ملت‌های جهان است. زبان شعر، فلسفه و معارف، وسیله‌ای انحصاری برای دست یافتن به مفاهیم والا و حکمت عظیم و بی‌نظیری است که در میراث فرهنگی این زبان، در کتاب‌های علمی، ادبیات، حکمت و اخلاق به صورت شعر و نثر وجود دارد و بر همین اساس زبان فارسی را برای تمام کسانی که علاقه‌مند به معارف والای بشری هستند، یک ذخیره مهم، با ارزش، قابل فراگیری و پیگیری برمی‌شمارند (۹).

۲. اهداف و پرسش‌های پژوهش

هدف مطالعه‌ی حاضر، تعیین جایگاه زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی براساس بیانات رهبری و راه‌های دستیابی به جایگاه شایسته‌ی زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی است. برای

رسیدن به این هدف، ابتدا سخنان رهبری درباره زبان فارسی مورد بررسی قرار می‌گیرد تا نکات مهمی که ایشان در بیانات خود بدان اشاره داشته‌اند، شناسایی و استخراج گردد؛ سپس، با استفاده از بیانات رهبری و با نگاهی انتقادی مواردی در جهت برنامه‌ریزی‌های زبانی با هدف ایفای نقش شایسته‌ی زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی پیشنهاد می‌شود. با توجه به اهداف اصلی ذکرشده و برای رسیدن به پاسخ درخوری برای دو هدف فوق‌الزام است ابتدا برای پنج پرسش نخست از بیانات رهبری پاسخ درخوری بیابیم تا بتوانیم به پرسش‌های اصلی شش و هفت پاسخ دهیم. با این توضیح پرسش‌های پژوهش هفت مورد است که پنج پرسش ابتدایی، زمینه پاسخگویی به پرسش‌های اصلی (پرسش ۶ و ۷) را فراهم می‌کند. در ادامه پرسش‌های فرعی و اصلی پژوهش ملاحظه می‌شود:

- ۱- زبان فارسی در کلام رهبری از چه ویژگی‌هایی برخوردار است؟
- ۲- توصیف رهبری از وضعیت گذشته‌ی زبان فارسی چگونه است؟
- ۳- توصیف رهبری از وضعیت امروز زبان فارسی چگونه است؟
- ۴- وضعیت آتی زبان فارسی در کلام رهبری چگونه است؟
- ۵- بایدها و نبایدهای زبان فارسی در کلام رهبری چیست؟
- ۶- زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی که رهبری در مناسبت‌های گوناگون بارها از آن سخن گفته‌اند، از چه جایگاهی برخوردار است؟
- ۷- از دید رهبری، راه‌های دستیابی به جایگاه شایسته‌ی زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی چیست؟

۳. پیشینه پژوهش

یاقوتی (۱۳۹۸) معتقد است دیدگاه‌ها و نظرات ارزشمند امام خمینی (ره) و رهبری یک خلاء تئوریک چندقرنه را در تمدن اسلامی پر کرده و شخصیت و برجستگی تازه‌ای به «تمدن اسلامی» بخشیده است. تمدن نوین اسلامی از دیدگاه این دو شخصیت دارای مولفه و شاخص‌هایی همچون بینش توحیدی، کرامت انسانی، علم و معرفت، عدالت گسترده، آزادی،

استقامت و پایداری، استقلال سبک زندگی و عزت می‌باشد؛ وی همچنین راهکارهای دستیابی به تمدن اسلامی از نظر دو شخصیت مورد بررسی را ایمان، پرهیز از سطحی‌نگری، بازگشت به اسلام، استفاده بهینه از ظرفیت نخبگان و دانشمندان، تحول در علوم انسانی، پرهیز از غرب-گرایی، تلاش حاکمیت، خودباوری، داشتن نگاه فراملی و فرا مرزی بررسی گذشته تمدن اسلامی، داشتن جهان بینی کامل و تحول نگاه به علم، شناسایی مولفه‌های تمدن رقیب، داشتن فقه پویا برمی‌شمارد.

کشاوری ترک و دیگران (۱۳۹۶) مولفه‌ها و الزامات تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر رهبری را در دوازده اصل طبقه‌بندی کرده‌اند؛ اصل معنویت که مبنای حرکت اسلامی است؛ اصل اشرافیت و توجه به امور مستضعفان و افراد محروم؛ اصل وحدت به عنوان یکی از مولفه‌های اصلی که در صورت نبود، امکان آسیب‌پذیری را فراهم می‌کند؛ اصل قشر جوان به عنوان محرک پیشرفت در جامعه؛ اصل فرهنگ؛ اصل اقتدار شامل نظامی، اقتصادی، فرهنگی، قضایی و علمی؛ اصل بصیرت؛ اصل عدالت؛ اصل سازندگی؛ اصل علم؛ اصل استقلال و اصل خانواده.

مرادی (۱۳۹۵) معتقد است با ظهور انقلاب مبتنی بر اسلام و شکل‌گیری حکومت دینی برآمده از مردم و گفتمان دینی ایرانی اسلامی، ایران و انقلاب اسلامی در عمل به احیاگر فرهنگ و تمدن ایرانی و اسلامی تبدیل گردیده است و طبیعتاً پس از تثبیت انقلاب اسلامی، باید مسیر رسیدن به تمدن ایرانی اسلامی را طی کند. از نظر وی یکی از مهمترین اجزا برای ساخت این تمدن، زبان است و با توجه به این که تمدن حاضر ایرانی اسلامی است، زبان فارسی نقش مهمی در ساخت این تمدن دارد، همان طور که زبان عربی در برهه‌ای از زمان، چهره‌ای جهانی به خود گرفت و دایره‌ی نفوذ خود را با گسترش اسلام در سراسر جهان وسعت بخشید.

اکبری و رضایی (۱۳۹۴) بر این باورند که رهبری در تعریفی کلی، شاخصه تمدن اسلامی را بهره‌مندی انسان‌ها از همه ظرفیت‌های مادی و معنوی می‌دانند که خداوند برای تأمین سعادت و تعالی آنان، در عالم طبیعت و در وجود خود آنان تعبیه کرده است. از جمله شاخصه‌های

تمدن اسلامی که اندیشمندان و مورخان اسلامی در تاریخ اسلام بیان کردند و رهبری به شیوه منسجم‌تری درباره آن‌ها سخن گفتند، عبارت‌اند از محوریت قوانین قرآنی، خردورزی، علم، اخلاق، مجاهدت در راه خدا، حکومت مردمی، پرهیز از تحجر، ایجاد رفاه عمومی، استقرار عدالت، دوری از اقتصاد مبتنی بر ربا و تکاثر. اما ایشان با درایت خویش و با درک مقتضیات زمان، مسأله تمدن نوین اسلامی را با مؤلفه‌های جدیدی مانند ابتکار و خلاقیت، توجه به رسانه‌های مدرن، هنر، سینما، بهبود روابط بین‌الملل و صدور احکام فقهی متناسب با نیازهای جدید بشری را مطرح نمودند تا تمدن اسلامی پویا شود و در رقابت با دنیای مدرن غرب باقی بماند و پویایی خود را حفظ کند. به اعتقاد رهبری گسترش تمدن نوین اسلامی به همت و خرد دسته‌جمعی نیاز دارد که در سایه وحدت، انضباط، کار، تلاش، ایمان به خدا، خلاقیت، عقلانیت، توانایی علمی و داشتن رسانه‌های قوی به وجود می‌آید.

بهمی (۱۳۹۳) از حیث روش‌شناسی، شکل‌گیری و تکوین اندیشه تمدنی آیت الله خامنه‌ای را در رهگذر اتصال میان عرصه نظر و عمل با سه ویژگی اختصاصی صورت‌بندی کرده است: الف) بر بستر تاریخی تجربه تمدنی صدر اسلام و نیز تجربه تطور حضور تشیع در عرصه حکومت (مانند صفویه و مشروطه) در سده‌های اخیر نمایان گشته است. ب) از یک سو بر توانمندی‌های فقهی و فلسفی و از سوی دیگر مبتنی بر منصب‌های حکومتی ایشان شکل گرفته است. پ) در درون تجربه انقلاب و جمهوری اسلامی ایران در عصر حاضر تکوین می‌یابد. از حیث محتوا، تمدن اسلامی غایت و چشم‌انداز مشترک امت اسلامی در سطح کلان و الگوی زندگی در جوامع اسلامی در سطح خرد است، ولی درباره‌ی چگونگی دستیابی به تمدن اسلامی، در نظریه رهبری که با سیر تکوین جمهوری اسلامی ایران گره خورده است، فرایندی قابل شناسایی است که در آن تشکیل نظام اسلامی، دولت اسلامی و جامعه اسلامی مقدمه دستیابی به تمدن نوین اسلامی پنداشته می‌شود.

با وجود آن‌که پژوهش‌های گوناگونی در زمینه تمدن نوین اسلامی از نگاه رهبری انجام شده است، ولی تاکنون موضوع جایگاه زبان فارسی در تمدن پیش‌رو از دید رهبری مطالعه نشده است و پژوهش حاضر را می‌توان تلاشی در جهت نیل به این مقصود ارزیابی نمود.

۴. تعریف مفاهیم

۴-۱. تعریف مفهوم تمدن

تمدن از جمله مفاهیمی است که به دلیل غامض بودن، تعاریف متعددی از آن ارائه شده است؛ برخی تمدن را با علم و تکنولوژی یکی انگاشته‌اند، برخی آن را محدود به قدرت سیاسی کرده‌اند. برخی مانند تایلور، تمدن را به عناصر و مؤلفه‌های تمدنی مانند هنر، اخلاق، آداب و رسوم تعریف کرده‌اند و برخی مانند آلفرد ویر به ویژگی‌های تمدنی توجه داشتند و کسانی مانند هومبولت در تعریف‌شان از تمدن به قلمرو آن اشاره کرده‌اند. بنابراین، در تعریف تمدن اختلاف رویکرد وجود دارد. تمدن‌ها براساس نوع تکوین، اشکال مختلفی دارند و هر یک دارای ویژگی‌هایی هستند که می‌توان آن‌ها را از یکدیگر بازشناخت و تقسیم بندی نمود. در جمع‌بندی تعریف تمدن می‌توان آن را حاصل امتداد فرهنگ و پذیرش نظم اجتماعی دانست که در آن از مرحله بادیه نشینی خارج و در شاهره نهادینه شدن امور اجتماعی و مدنیت گام گذاشته می‌شود. بر این اساس، تمدن حاصل عینیت‌یافتگی و امتداد مبانی شناختی هنجاری است که در آن به سؤالات بنیادین هستی‌شناختی، انسان‌شناختی و معرفت‌شناختی پاسخ داده می‌شود و بر آن اساس، ارزش‌ها و نیز هنجارها که نسبت به ارزش‌ها انضمامی‌تر است، تعیین می‌گردد. در گام بعدی مبتنی بر مبانی هنجارهای شناختی، نظام‌های نظری- عملی تولید می‌گردد و بر آن اساس، نهادها شکل می‌گیرند و نهادها مسوول بازتولید نظام‌های نظری عملی‌اند. تفاوت تمدن‌ها از همین جا نشأت می‌گیرد؛ به عبارت ملموس‌تر، تمدن‌ها اشکال انضمامی شده مدل‌های نظری‌اند که انتزاعی هستند (داوری ادرکانی، ۱۳۸۰).

۴-۲. تعریف مفهوم تمدن اسلامی

تمدن اسلامی از نوع تمدن‌های یکجانشین مبتنی بر حیات دینی و ایدئولوژی درون‌دینی است؛ از این رو، تمدن اسلامی، تمدنی دینی است که پایه و اساس آن بر محور دین اسلام پایه‌ریزی شده است؛ همان‌طوری که مدینه‌النبی براساس همین ارکان و مؤلفه‌ها شکل گرفت. تمدن اسلامی به عنوان نمونه کاملی از تمدن دینی شاخصه‌هایی دارد که آن را از تمدن‌های

دیگر متمایز می‌کند. این شاخصه‌ها برگرفته از قرآن و سنت بوده و از این جهت می‌تواند پاسخگوی پرسش‌های فراروی بشر باشد و الگو و نمونه‌ای برای سایرین محسوب شود. عمده‌ترین شاخص‌های تمدن اسلامی عبارتند از: خدامحوری و الهی بودن، عدالت‌گستری، اخلاق‌مداری، مدارا، تعقل و اندیشه‌ورزی (تقی‌نیا و دیگران ۱۳۹۳).

۵. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی کیفی و پیکره‌بنیاد است؛ بدین معنا که ابتدا بیانات رهبری در ارتباط با زبان فارسی مطابق جدول (۱) توصیف گردیده و سپس به تحلیل محتوایی سخنان رهبری در موضوع جایگاه زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی پرداخته شده است. پژوهشگر ابتدا با مراجعه به بخش بایگانی جامع پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (۲۱) به بررسی و جستجوی بیانات رهبری در زمینه‌ی زبان فارسی در مناسبت‌های گوناگون پرداخته و در نهایت از میان ۲۶۶ فقره از بیانات ایشان، تعداد ۱۹ فقره حاوی مطالب اساسی و مرتبط با موضوع پژوهش که پیکره‌ی داده‌های پژوهش را شکل داد، با جستجو در پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری، به شرح زیر شناسایی و استخراج کرده است.

جدول ۱: بیانات رهبری در ارتباط با زبان فارسی

دردیف	تاریخ	دیدارکنندگان
۱	۷۰۱۱۲۹	اعضای فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی
۲	۷۲۰۵۱۷	وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی و مسئولان رایزنی‌های فرهنگی خارج از کشور
۳	۷۲۱۱۱۸	جمعی از ایران‌شناسان و استادان ادبیات فارسی در کشورهای مشترک‌المنافع
۴	۷۴۰۶۱۳	رئیس سازمان صدا و سیما و مسئولان بخش‌های معاونت سیاسی
۵	۷۴۱۰۱۶	اعضای مجمع بین‌المللی استادان زبان فارسی
۶	۷۵۰۵۲۹	نمایندگان فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور
۷	۷۷۰۲۲۳	جمعی از اساتید و رؤسای دانشگاهها و فرهنگستان‌های علوم، هنر، پزشکی، ادب و زبان فارسی
۸	۷۷۱۲۱۲	اعضای دومین مجمع بین‌المللی زبان فارسی

جایگاه زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری

ادامه جدول ۱: بیانات رهبری در ارتباط با زبان فارسی

ردیف	تاریخ	دیدارکنندگان
۹	۸۱۰۵۲۳	رایزنان فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در خارج
۱۰	۸۴۰۱۲۵	اعضای مجمع عمومی اتحادیه انجمن های اسلامی دانشجویان دانشگاه های کشور
۱۱	۸۶۰۶۱۲	افتخارآفرینان المپیادهای کشوری، دانشجویی، دانش آموزی و جهانی
۱۲	۸۸۱۲۱۱	وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، مسولان و نمایندگان فرهنگی ایران در خارج از کشور
۱۳	۹۱۰۷۲۲	مردم شهرستان اسفراین
۱۴	۹۲۰۵۱۵	اساتید، محققان و پژوهشگران
۱۵	۹۲۰۷۱۷	نخبگان جوان سراسر کشور
۱۶	۹۲۰۹۱۹	رئیس و اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی
۱۷	۹۷۰۷۲۵	نخبگان و استعداد های برتر علمی
۱۸	۹۸۰۲۱۱	معلمان و فرهنگیان سراسر کشور
۱۹	۹۸۰۲۳۰	جمعی از شاعران و استادان زبان و ادب پارسی

در ادامه، مطالب اصلی درباره جایگاه شایسته و بایسته زبان فارسی در سخنرانی های مربوط، شناسایی و دسته بندی گردید؛ آنگاه مطالب مشترک گزینش یافته در دسته بندی متناسب گنجانده و توصیف شد. پژوهش از حیث این که داده های مربوط به بازه ی زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۸ را بررسی می کند، به نوعی تاریخی محسوب می شود؛ ولی نکته جالب توجه این است که سخنان رهبری در مورد جایگاهی که شایسته زبان فارسی است، همواره در یک راستا و مکمل بوده است. در پایان نیز تلاش شده است با تحلیل بیانات رهبری و تلاش شده پاسخ های شایسته و درخوری برای پرسش های مورد پژوهش ارائه شود.

۶. یافته های پژوهش

یافته های پژوهش در پاسخ به پرسش های طرح شده به صورت زیر است:

پرسش اول: زبان فارسی در کلام رهبری از چه ویژگی هایی برخوردار است؟

با بررسی بیانات رهبری در ارتباط با زبان فارسی، ملاحظه می شود که ایشان ویژگی های قابل توجهی برای زبان فارسی ذکر کرده اند. در یکی از بیانات (۹) ایشان زبان فارسی را به

عنوان یک میراث عظیم، باشکوه و بسیار ارزشمند فرهنگی برای ملت‌های فارسی زبان، رمز هویت ملی، جویبار پرفیضی از گنجینه عظیم موارث فرهنگی ایرانیان و ملت‌های فارسی زبان و برای ملت‌های دیگر نیز پدیده‌ای بسیار بزرگ و شکوهمند معرفی کرده‌اند و از امکان گسترش واژگانی و ظرفیت ترکیب‌پذیری، آهنگ گوشنواز، به هنجار و زیبای آن برای بیان هر بخشی از گستره معارف بشری سخن به میان آورده‌اند. از نظر ایشان، زبان شعر، فلسفه و معارف، وسیله‌ای انحصاری برای دست یافتن به مفاهیم والا و حکمت عظیم و بی‌نظیری است که در میراث فرهنگی این زبان، در کتاب‌های علمی، ادبیات، حکمت و اخلاق به صورت شعر و نثر وجود دارد و بر همین اساس زبان فارسی برای تمام کسانی که علاقه‌مند به معارف والای بشری هستند، یک ذخیره مهم، با ارزش، قابل فراگیری و پیگیری است. ایشان زبان فارسی را زبانی فاخر، زیبا، رسا و پرظرفیت دانسته‌اند که محموله بسیار عظیمی از گنجینه معارف بشری و میراث ذهنیات و عقلیات بشری را با خود به همراه دارد. ایشان تبدیل این زبان به زبان ادبی و زبان شعر، نثر، طرفه‌گویی و ظریف‌پردازی در شبه قاره هند و مناطقی از چین اندونزی و مالزی را نشان از ظرفیت والای این زبان دانسته‌اند و درحال حاضر نیز زبان فارسی را بهترین حامل و رسانه برای معارف، افکار، نوآوری و تمدن عمیق اسلامی محسوب کرده‌اند. از نظر ایشان، زبان فارسی حامل مجموعه عظیمی از میراث بشری است و بخش عظیم و غیر قابل اغماضی از موارث کهن بشریت اعم از فلسفه، دین، علم، اخلاق، عرفان و سیاست به وسیله زبان فارسی منتقل شده است و دست یافتن به آن بدون اطلاع از این زبان آسان نیست (همان). به نظر ایشان، آنچه که مولوی، عطار، حافظ، سعدی، فردوسی و دیگر بزرگان علم و ادب فراهم آورده‌اند، تنها زمانی می‌تواند مورد استفاده کامل بشریت قرار گیرد که به زبان اصلی یعنی زبان فارسی در اختیار طالبان و پژوهندگان آن گذاشته شود (۱۲). از نظر ایشان (همان) زبان فارسی توانسته است در ایران، بیشترین تلاش را برای گسترش و تحکیم اسلام انجام دهد. اسلام، به زبان عربی وارد ایران شده؛ اما، به زبان فارسی ترویج پیدا کرده و در طول قرن‌های متمادی بیشترین معارف اسلامی و سخنان حکمت آموز به وسیله ایرانیان فارسی زبان

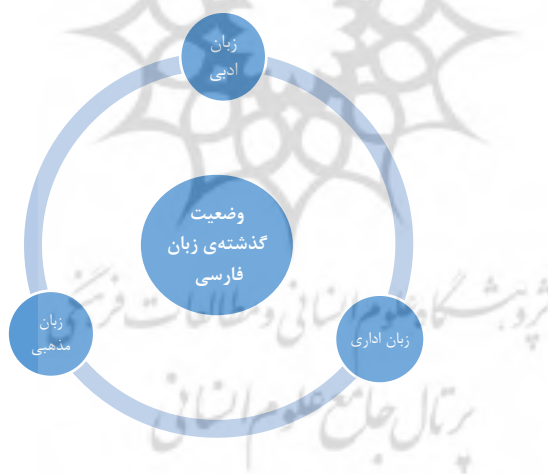
در میان ملت‌ها انتشار یافته است؛ بنابراین، زبان فارسی از حقوق واضحی در جهت گسترش اسلام و فرهنگ و تمدن بشری برخوردار است. ایشان همچنین از زبان فارسی به عنوان یکی از ارکان هویت ملی مردم ایران نام برده‌اند و آن را بهترین حامل و رسانه برای معارف، افکار، نوآوری و تمدن عمیق اسلامی محسوب نموده‌اند (همان). ایشان معتقدند هر کس به معارف بشری علاقه‌مند باشد، باید برای زبان فارسی ارجح و مرتبه‌ای خاص قائل باشد؛ زیرا این زبان پرطرفیت، شیرین، رسا و زیبا توانسته است بخش عظیمی از مناطق جغرافیایی جهان را تحت تسلط و سیطره معنوی خود درآورد؛ با نفوذ معنوی، کارآیی، شیوایی و قدرت بلاغت خود در دل ملت‌ها جا باز کند و برای آنان فرهنگ، دین، معرفت و تمدن به ارمغان آورد (همان). در بیاناتی دیگر، ایشان زبان فارسی را به جهت ترکیب‌پذیری آن، یک زبان استثنایی توصیف کرده و بیان داشته‌اند که زبان عربی با آن گسترش واژگانی که دارد، خصوصیت زبان فارسی را ندارد و آن، ترکیب‌پذیری زبان فارسی است. به نظر ایشان، با سلیقه‌های خوب امکان ساخت بی‌نهایت ترکیب‌های خوب و درست در زبان فارسی وجود دارد (۵). در بیانی دیگر، ایشان زبان فارسی را یک زبان زنده، شیرین، گسترده و برخوردار از خصوصیات برجسته زبان‌شناسی خوانده‌اند که هیچ محدودیتی ندارد و تمامی مفاهیم مهم، ظریف، دقیق و جدید را می‌توان با آن بیان کرد. ایشان زبان فارسی را به لحاظ دایره گسترده لغات و جنبه واژگانی و قدرت ترکیبی آن، زبان نیرومندی می‌دانند که اهمیت و ارزش بسیار بالایی دارد (۷ و ۱۳). ایشان همچنین بار فرهنگی زبان فارسی را در فرهنگ و تمدن جهانی در خور توجه می‌دانند و معتقدند که در میراث فرهنگی ملت‌ها، آنچه که به زبان فارسی در دسترس انسان‌ها وجود دارد، از بسیاری زبان‌های دیگر بیشتر است و زبان فارسی رایج حدود هزار و دویست سال ذخیره فرهنگی برجسته دارد که می‌توان از آن برای پیشبرد فرهنگ بشری استفاده کرد و به آن غنا بخشید (۷).

نمودار ۱: ویژگی های زبان فارسی در کلام رهبری

پرسش دوم: توصیف رهبری از وضعیت گذشته‌ی زبان فارسی چگونه است؟ رهبری در بیانات خویش (۱۱) ایران را مهد هنر و ادبیات خوانده‌اند و اظهار داشته‌اند تاریخ این مرز و بوم و گذشته و طبیعت ملت ایران نشان از ادبی و هنری بودن دارد و این که دیر زمانی نیست که ادبیات ایران از غرب استامبول تا شرق آسیا را در بر می‌گرفته، زبان فارسی، زبان دیوانی کشور عثمانی بوده و تا اقصی نقاطی از هند و چین زبان مذهبی، اداری، ادبیات و هنر محسوب می‌شده است. ایشان در بیانی دیگر (۹) جاذبه زبان فارسی را عامل گسترش آن به هند و آسیای صغیر دانسته‌اند و با اطمینان بیان داشته‌اند که اسلام از طریق زبان فارسی و فارسی‌زبانان به چین، شبه قاره و بخشی از آسیای میانه گسترش یافته است و بسیاری از کسانی که در این مناطق به اسلام گرویده‌اند، هنوز یادگارها و نشانه‌های زبان فارسی را در کلمات و اصطلاحات دینی خود حفظ کرده‌اند. در جایی دیگر (۵) ایشان بیان داشته‌اند؛ زمانی چین و روم و آسیای صغیر مرز زبان فارسی را تشکیل می‌دادند و در آن زمان توسعه و گسترش زبان فارسی از نفوذ

سیاسی ناشی نشده بلکه این مسئله یک امر طبیعی بوده است. از نظر ایشان نفوذ زبان فارسی را باید در ذات، ترکیب، شیوایی خاص و آهنگ این زبان جستجو کرد. به اعتقاد ایشان، در منطقه شرق از شبه قاره تا چین هر جا که اسلام و فرهنگ اسلامی نفوذ کرده، زبان فارسی نیز همراه آن بوده است و همراهی زبان فارسی با دین و معارف اسلامی و محتوای عرفانی آن یکی از عوامل گسترش زبان فارسی در این منطقه از جهان محسوب می‌شود. ایشان نفوذ زبان فارسی در چین تا روم و همین آسیای صغیر، هند و شبه قاره را نه به خاطر قدرت سیاسی کشور فارسی‌زبان آن دوران‌ها بلکه ناشی از دو عامل اصلی نهفته در زبان فارسی برشمرده‌اند: ۱- ذات زبان فارسی؛ یعنی ترکیب و شیوایی ویژه و آهنگی که این زبان دارد. ۲- بار معنایی و فرهنگی که زبان فارسی حامل آن است. در سخنانی دیگر ایشان از ترکیب، شیوایی و آهنگ زبان فارسی و بار فرهنگی و معنوی آن به عنوان علل نفوذ و گسترش زبان فارسی در جهان نام برده‌اند و بر لزوم دورکردن زبان فارسی از آلودگی‌ها تأکید نموده‌اند (همان).

نمودار ۲: وضعیت گذشته‌ی زبان فارسی در کلام رهبری

پرسش سوم: توصیف رهبری از وضعیت امروز زبان فارسی چگونه است؟
از نظر رهبری، امروزه زبان فارسی علاوه بر جاذبه‌هایی که پیشتر به آن‌ها اشاره گردید، در دنیا جاذبه‌ی جدیدی پیدا کرده است و آن جاذبه‌ی سخنان امام و حقایق انقلاب و مفاهیم

انقلابی است. ایشان با ذکر خاطراتی از یادگیری زبان فارسی از سوی دوست‌داران امام و انقلاب اسلامی ایران در نقاط گوناگونی همچون هند، پاکستان، آفریقا و شرق عربستان برای سخن خود دلیل آورده‌اند (۵). ایشان در بیان دیگری (۱۲) به گسترش محدوده هنر، زبان و ادبیات فارسی در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی اشاره نموده‌اند و معتقدند پیش بردن ادبیات در هر عصری بر عهده کسانی است که با بخش‌های مختلف ادبیات سر و کار دارند و نسبت به آن از آگاهی و توانایی برخوردار هستند و امروز به برکت انقلاب اسلامی در نقاطی از جهان زبان فارسی به عنوان زبان دوم و یا زبان دانشگاهی مورد توجه قرار گرفته است و حتی در مناطقی از جهان مانند جزیره العرب، بسیاری از افراد توانسته‌اند از طریق رادیو و تلویزیون ایران، به تدریج زبان فارسی را فراگیرند و با آن تکلم کنند. به اعتقاد ایشان مسلمانان با آموختن زبان فارسی پیام اسلام را از انقلاب می‌گیرند و غیرمسلمانان نیز با فراگیری زبان فارسی می‌خواهند پیام نو را از امام و پدر این انقلاب دریافت کنند. از همین رو، بر ضرورت تلاش برای حفظ زبان فارسی و گسترش آن در میان ملت‌ها و اقدام مختلف تأکید کرده و کیفیت بخشیدن به زبان فارسی به معنای اتساع درونی، اصلاح، پالایش و پیرایش آن را بسیار حائز اهمیت دانسته‌اند (۱۳). ایشان همچنین اهمیت آموزش زبان فارسی با استفاده از شیوه‌های نوین، تسهیل فراگیری و تکلم را گوشزد نموده‌اند و با بیان امتیاز موسیقایی زبان فارسی بیان داشته‌اند که زبان فارسی ضمن برخورداری از آهنگ موسیقایی زیبا، از انعطاف، روانی و کشش بسیار بالایی نیز برخوردار است و این عوامل آن را برای فارسی‌آموزان بسیار دلنشین و دلپسند می‌سازد.

موضوع دیگری که در سخنان رهبری درباره‌ی وضعیت کنونی زبان فارسی بدان اشاره گردیده، نگرانی ایشان از فرسایش و ویرانی زبان فارسی است. ایشان در سخنانی (۲۳) از صدا و سیما به دلیل این‌که به جای ترویج زبان صحیح و معیار و زبان صیقل‌خورده و درست، گاهی زبان بی‌هویت و تعابیر غلط و بدتر از همه تعابیر خارجی را ترویج می‌کند، گله نموده‌اند و انتشار برخی واژه‌های غیرفارسی مترجم یا نویسنده از تلویزیون را موجب عمومی شدن آن

لغت و آلوده شدن زبان به زوائد مضر برشمرده‌اند؛ از ولنگاری زبانی و ساخت لفظی بسیار نازل برخی ترانه‌ها و پخش آن‌ها از صداوسیما در سریال‌ها نیز انتقاد کرده و اظهار داشته‌اند که زبان فارسی قرن‌های متمادی عمدتاً بوسیله شاعران بزرگ حفظ شده و این گونه سالم و فصیح به دست نسل کنونی رسیده است؛ بنابراین، باید حرمت زبان حفظ شود و نباید با بی‌مبالاتی آن را به دست افراد بی‌هنر سپرده شود تا الفاظ را خراب کند و بعد نیز با پول بیت‌المال در صداوسیما و دستگاه‌های دولتی و غیردولتی پخش شود. به نظر ایشان امروزه برای پالایش زبان فارسی و زدودن آلودگی‌ها از آن باید ضابطه‌ی صحیحی در استفاده از این زبان به وجود آید و راه بر زبان اصیل فارسی در محیط‌های علمی باز شود و ترکیب‌های نادرست از زبان فارسی حذف شوند (۵). در بیانات دیگری ایشان ضرورت بهره‌گیری از ادبیات صحیح زبان فارسی را در بخش‌های مختلف خبر صدا و سیما یادآوری کرده‌اند و اظهار داشته‌اند که زبان، موجودی زنده است که هیچ‌گاه در حالت سکون باقی نمی‌ماند؛ بنابراین، صدا و سیما همواره باید آخرین واژه‌های کشف شده، زیباترین و پرمغزترین جمله‌بندی‌ها و ترکیبات را هنگام اطلاع‌رسانی و خبردهی به مردم مورد استفاده قرار دهد و به این مهم توجه کند که برای بسیاری از افراد، زبان خبر، معیار حرف زدن و نوشتن است. ایشان تأکید داشته‌اند که مسئولان صدا و سیما به هیچ وجه نباید اجازه دهند که غلط‌گویی و یا سست‌گویی در بیان مطالب از رادیو و تلویزیون به‌ویژه در مقوله خبر و تفسیر سیاسی راه پیدا کند (۸). ایشان در جایی دیگر ضمن ابراز نگرانی از بی‌توجهی به زبان فارسی و تهاجماتی که به این زبان می‌شود، با انتقاد از کاربرد تعابیر بیگانه در مواقعی که لغت فارسی وجود دارد، اشاره کرده‌اند متأسفانه امروزه کار به جایی رسیده است که برخی از به کار نبردن اصطلاحات فرنگی احساس خجالت می‌کنند و نام‌ها و تعابیر بیگانه در مسائل مختلف و حتی در مسائل مربوط به کودکان و نوجوانان در حال گسترش است. ایشان مقابله حکیمانه با هرگونه تضعیف و معارضه با زبان عمیق و زیبای فارسی، انجام تلاش‌های ملموس و مجدانه برای تقویت، گسترش و تحکیم زبان فارسی در همه زمینه‌ها، را ضروری برشمرده‌اند (۲۰).

نمودار ۳: وضعیت امروز زبان فارسی در کلام رهبری

پرسش چهارم: وضعیت آتی زبان فارسی در کلام رهبری چگونه است؟

رهبری در سخنانی ابراز امیدواری نموده‌اند که ایران به چنان جایگاه علمی برسد که برای درک نظریه های علمی، دانستن زبان فارسی ضروری باشد (۱۴). ایشان لزوم توجه به رشد علمی در سیاست های کلان و اجرایی و استفاده از نخبگان در مراکز مختلف علمی را مورد تأکید قرار داده و بیان داشته‌اند که نخبگان باید همت را بلند کنند و برای خود نقشی ملی و تاریخی در حرکت ملت ایران به سوی اهداف والا در نظر بگیرند. به نظر ایشان هدف باید این باشد که ملت و کشور ایران در آینده به مرحله‌ای از توانایی برسد که به عنوان مرجع علمی دنیا شناخته شود و هر محقق و دانشمندی که خواهان اطلاع از آخرین دستاوردهای علمی است، خود را نیازمند فراگرفتن زبان فارسی بداند (۱۵). ایشان افق درخشانی را ترسیم نموده‌اند که در آن ایران به قله‌ی علم جهانی تبدیل شده و هرکسی بخواهد به یافته‌های جدید علمی دست یابد، باید زبان فارسی را فراگیرد (۱۹). ایشان یکی از عرصه‌های تأثیرگذاری نخبگان کشور را ایفای نقش در شکستن مرزهای جهانی دانش دانسته و بیان داشته‌اند که در قرون اخیر

جایگاه زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری

سهم ما در جلو بردن مرزهای دانش بسیار کم بوده است و باید با استفاده از ظرفیت بالای نخبگان جوان کشور، مرزهای اکتشاف و دانش جهانی را توسعه دهیم (۱۸). از نظر ایشان با همت جوانان، رسیدن مجدد به آن جایگاه درخشان قطعاً امکان‌پذیر است و ایران باید با تلاش و پشتکار جوانان به جایگاهی برسد که هر فردی که به دنبال تازه‌های علمی است، مجبور باشد زبان فارسی را فرا بگیرد. ایشان تأکید نموده‌اند جوانان و نخبگان علمی، سیاسی و فرهنگی، باید این آینده را آینده‌ای قطعی و حتمی بدانند و برای رسیدن به آن برنامه‌ریزی، کار و تلاش نمایند (۱۷). از دید رهبری آموزش و پرورش باید انسان‌هایی دانا، توانا، خردمند، پرهیزکار، پاکدامن، کارآمد، شجاع، هوشیار و اهل اقدام تربیت کند تا آرزوی ایشان یعنی رسیدن ایران عزیز به جایگاهی که تا پنج دهه بعد، هر کسی در هر جای جهان بخواهد از مرزهای جدید علم آگاه شود باید زبان فارسی یاد بگیرد، محقق شود. ایشان رسیدن آموزش و پرورش به وضع مطلوب و تربیت جوانانی با ویژگی‌های یاد شده را پایه اصلی «ایران سربلند فردا» و «اساس ایجاد تمدن نوین اسلامی» برشمرده‌اند (۲۲).

پرسش پنجم: بایدها و نبایدهای زبان فارسی در کلام رهبری چیست؟

از سخنان رهبری می‌توان چنین برداشت نمود که یکی از مهمترین آرزوهای ایشان ارتقای جایگاه علمی ایران در جهان و در تمدن نوین اسلامی است به اندازه‌ای که زبان فارسی به سبب جایگاه علمی ایران، به عنوان زبان علم مورد توجه جهانیان قرار بگیرد. رهبری، معرفی موجودی‌های فلسفی، معرفتی و علمی ملت‌های فارسی‌زبان به ملت‌های دیگر را مستلزم جایگاه شایسته زبان فارسی در جهان دانسته و تأکید داشته‌اند باید برای رواج زبان فارسی در دنیا و گسترش جغرافیایی آن تلاش شود تا این زبان در موضع قدرت قرار گیرد و بتواند بخش عظیمی از مدنیت گذشته عالم را که با خود همراه دارد، به دنیا ارائه دهد. ایشان تلاش قدرت‌های غربی برای تحمیل فرهنگ، معارف و ارزش‌های مورد نظر خود به جهان از طریق گسترش زبان‌های خود را متذکر شده‌اند و اظهار داشته‌اند در چنین میدانی که قدرت‌های جهان برای سلطه‌طلبی‌های فرهنگی خود انواع سیاست‌ها را به کار می‌برند و مجال برای تبادل

فرهنگی میان فرهنگ‌های اصیل، کهن، غنی و پرفریت تنگ می‌آید، بر ضرورت آگاهی و اطلاع فرهنگ‌های اصیل، کهن و ریشه دار عالم از یکدیگر تأکید کرده و ارتباط و تبادل این فرهنگها با یکدیگر را برای ملت‌های صاحب فرهنگ، بسیار ارزشمند و گرانبها خوانده‌اند؛ از همین رو، بر لزوم ترویج و گسترش زبان فارسی توسط فارسی‌زبانان و همه کسانی که ارزش و اهمیت تاریخی و فرهنگی زبان فارسی را می‌دانند، تأکید نموده‌اند (۱۲). رهبری در سخنان دیگری بر لزوم عرضه مفاهیم عظیم انقلاب اسلامی به عنوان یک خصوصیت مهم زبان فارسی یاد کرده‌اند و معتقدند امروز در ایران به برکت انقلاب اسلامی، بسیاری از سخنان والا، درست و دلنواز بر زبان‌ها جاری می‌شود که بسیاری از ملت‌ها درک درستی از آن ندارند؛ بنابراین، زبان فارسی که محموله عظیمی از این معارف را در اختیار دارد، می‌تواند نقش بزرگی را در انتقال آن به جوامع بشری ایفا کند (۹).

ایشان غنی کردن زبان فارسی و کیفیت بخشیدن به آن را ضروری می‌دانند و بر این باورند که با از بین بردن ضعف‌های درونی زبان فارسی و افزایش ظرفیت و کیفیت آن متناسب با شرایط زمان می‌توان اطمینان یافت که گسترش جغرافیایی، قومی و ملی زبان فارسی نیز به شکلی آسان‌تر، روان‌تر و بهتر رخ دهد؛ بنابراین، به عنوان یک وظیفه معتقدند باید زبان فارسی پویا شود، زیرا اگر فارسی‌زبانان فاضل، دانشور، آگاه، دلسوز و پیگیر نتوانند این زبان را با نیازهای امروز خود همراه و همساز کنند، بدون تردید دچار ضعف و مغلوبیت خواهد شد. ایشان با تأکید بر استغنائی زبان فارسی از برخی خصوصیات زبان‌های دیگر معتقدند ادیبان و صاحب‌نظران زبان فارسی باید کاوش کنند و با استفاده از ظرفیت‌های واژگانی و قدرت ترکیب‌پذیری این زبان، واژه‌های خوب، پرمغز، بلیغ و رسا را به صورتی عالمانه بسازند و بر ظرفیت و گستردگی زبان فارسی هر چه بیشتر بیفزایند. از نظر ایشان واژه‌سازی هر چه با ذوق و سلیقه زبان‌شناسی و ذائقه زبان فارسی همراه‌تر باشد، موفقیت بیشتری در پویا کردن آن به دست خواهد آمد. همچنین ایشان سازی کلمات را حائز اهمیت دانسته و معتقدند کلمات بیگانه باید متناسب با هنجارهای فارسی‌زبانان، قابل قبول و قابل فهم باشد؛ بر همین

اساس، ایشان بر ضرورت اصلاح زبان محاوره عمومی بر نقش مهم رسانه‌های ارتباط جمعی و به‌ویژه صدا و سیما در این زمینه، تاکید نموده و گفته‌اند تسلیم در مقابل زبان محاوره عامیانه خطر بزرگی است و ادبا و صاحب نظران آگاه و فرزانه باید با غلط‌های رایج در محاوره عمومی مقابله کنند و در برابر آن تسلیم نشوند و صدا و سیما نیز باید به طور جدی به وظیفه خود در ارتباط با اصلاح زبان محاوره عمومی عمل کند یکی دیگر از ضرورت‌های زبان فارسی از نظر رهبری، لزوم تهیه لغت نامه‌های پرمغز، پرمحتوا و منظم و در عین حال آسان و قابل استفاده برای تمامی مراجعه‌کنندگان است (۱۲).

ایشان در سخنانی خاطر نشان کرده‌اند برای گسترش زبان فارسی و ایجاد عناصر حیات و تکامل در این زبان، باید از ظرفیت‌های موجود در آن حداکثر استفاده به عمل آید. به نظر ایشان زبان فارسی در زمینه ترکیب، زبان معجزه‌گری است و باید از ظرفیت عظیم و شگفت‌آور ترکیبی آن استفاده شود. ایشان زنده بودن زبان را به آن می‌دانند که می‌تواند از بیرون محدوده خود لغت‌های دیگر را جذب کند و برای وارد کردن لغت‌های دیگر به زبان فارسی لازم می‌دانند آن‌ها، پارسی‌گونه شوند و اوزان و هنجار این لغات فارسی شود. ایشان پارسی‌گری را به مفهوم دادن هنجار فارسی به لغت‌های غیرفارسی می‌دانند. درآمیختن زبان فارسی با لغات جعلی را خیانت به زبان فارسی می‌دانند و ضمن تأکید بر لزوم پالایش زبان فارسی از کلمات جعلی و اشتباه، معتقدند زبان فارسی کلمه طیبه‌ای است و اصل ثابتی دارد که انتظار می‌رود روز به روز پیشرفت کند و جهانیان بتوانند از این زبان استفاده‌های فراوانی به عمل آورند. (۹). از نظر ایشان در حال حاضر و در محیط‌های علمی، برای آن علومی که از اروپا و از غرب وارد کشور ما شده است، به هزاران واژه‌ی نو احتیاج داریم. اگر مرتب از واژه‌های بیگانه استفاده شود، در محیط‌هایی راه را بر زبان اصیل فارسی می‌بندیم؛ بنابراین، واژه‌سازی برای زبان و پیش بردن و ترقی دادن زبان، یک امر بسیار مهم است. از نظر ایشان هنر بزرگ کسانی مثل سعدی، حافظ و فردوسی این است که هفتصد سال پیش یا هزار سال پیش، طوری حرف زدند که ایرانیان امروز وقتی که آن سخنان را باز می‌گویند، اصلاً احساس

غربت و وحشیگری نمی‌کنند؛ به طوری که، گویی زبان، زبان امروز است و می‌شود گفت که هزار سال جلوتر از زمان خودشان حرف زدند. به نظر ایشان یقیناً مردم زمان سعدی، به رسایی و شیوایی «بوستان» حرف نمی‌زدند؛ «بوستان» یا «گلستان»، این‌طور سلیس و روان و شیواست. از نگاه ایشان، امروز وقتی که کسی شعر آن زمان را می‌خواند، مثل این است که دو نفر دارند با زبان شیرین فارسی امروز با هم حرف می‌زنند؛ همین‌طور است حافظ؛ همین‌طورند بعضی از شعرای برجسته و خوب سبک هندی؛ با این حال، باید زبان را پیش برد؛ یعنی، همچنان‌که آن‌ها جلوتر از زمان خودشان حرکت کردند، ما هم باید حرکت کنیم. ایشان از زبان به مثابه موجودی زنده و نیازمند رشد، پیشرفت و توسعه یاد کرده و بر تلاش برای رشد زبان و پالایش آن از لغات بیگانه، تأکید نموده‌اند(۵) و با فاخر، زیبا، رسا و پرظرفیت دانستن زبان فارسی که محموله بسیار عظیمی از گنجینه معارف بشری و میراث ذهنیات و عقلیات بشری را با خود به همراه دارد، بر تلاش مضاعف فارسی‌زبانان و علاقه‌مندان و دوستداران این زبان در سراسر جهان و صاحبان ذوق برای اعتلای زبان فارسی تأکید نموده‌اند(۹). ایشان در سخنی دیگر بر این باورند که در کار زبان فارسی تقصیر شده است. هم در این چند ساله‌ی اول پیروزی انقلاب و هم در گذشته و با این‌که در این کشور ادبا و شعرا و فارسی‌دانان و فارسی‌گویان بزرگی بودند، اما در این سنین متمادی، زبان فارسی آن رشدی را که بایستی می‌کرده و آن سعه‌ی را که در دنیا باید پیدا می‌کرده، پیدا نکرده است(۵).

رهبری به برداشته شدن موانع موجود بر سر راه رشد و اعتلای زبان فارسی در کشورهای فارسی‌زبان و ضرورت کار و تلاش بیشتر در راه پیشرفت زبان فارسی تأکید نموده و همکاری عمومی و بین‌المللی فارسی میان ملت‌های فارسی‌زبان و علاقه‌مندان زبان فارسی را ضروری دانسته و ابراز امیدواری نموده‌اند که در این زمینه شاهد تحقق یک کار برجسته و بزرگی باشیم(۹). ایشان در سخنانی بر نقش هنر و استفاده از زبان هنر در نوشته‌ها و حتی در فرهنگ کلامی تأکید کرده و به این نکته اشاره داشته‌اند که فرهنگ مرکب و غیر بسیط استعماری و استکباری که امروز برای تسخیر همه دنیا تلاش می‌کند، از هنر به عنوان پیش‌برنده‌ترین و

رونده‌ترین وسیله استفاده به عمل می‌آورد؛ بنابراین، در فرهنگ اسلامی و انقلابی نیز نباید نقش هنر دست کم گرفته شود، زیرا هنر تا نهایی‌ترین لایه‌های ذهن انسان نفوذ می‌کند و ماندگار و سازنده است (۱۱). در جای دیگری رهبری از ترویج زبان فارسی در هر نقطه‌ای از دنیا به عنوان یک کار بسیار مهم فرهنگی نام برده و توصیه کرده‌اند در هر جای دنیا نسبت به ترویج زبان فارسی اهتمام شود، زیرا برای رساندن پیام انقلاب و تفکر اسلام انقلابی کاربرد زبان فارسی را در حال حاضر بیشتر از کاربرد هر زبان دیگر ضروری می‌دانند. ایشان گسترش زبان فارسی را به هیچ وجه به مفهوم ناسیونالیسم ایرانی نمی‌دانند و معتقدند کسی که در هر نقطه‌ای از جهان زبان فارسی را فراگیرد، قادر به درک صحیح و دقیق مفاهیم برجسته، قوی و عمیق انقلابی در ایران اسلامی خواهد بود و به این ترتیب محتوا و قالب پیام انقلاب اسلامی ایران به ذهن مخاطبان خود منتقل خواهد شد (۱۰). ایشان یکی از وظایف اصلی سفیران فرهنگی را ترویج زبان فارسی از طریق پیگیری کرسی‌های زبان فارسی در مراکز علمی و دانشگاهی می‌دانند (۱۶) و در جایی دیگر نیز در تشریح وظایف رایزنان فرهنگی، ترویج زبان فارسی را دارای اهمیت فراوان خوانده‌اند (۱۳). همکاری عمومی و بین‌المللی فارسی میان ملت‌های فارسی زبان و علاقمندان زبان فارسی نیز یکی دیگر از بایدهای زبان فارسی در سخنان رهبری است (۹). ایشان در سخنانی از روش‌های جدید برای انجام فعالیت‌های فرهنگی و تبلیغاتی را ضروری دانسته و اظهار داشته‌اند که مسئولین فرهنگی باید عمیق‌ترین و بهترین کارآیی و صائب‌ترین تدبیر را داشته باشند و ترویج زبان فارسی را یکی از بهترین کارها برشمرده‌اند (۶).

نمودار ۴: بایدهای زبان فارسی در کلام رهبری

اکنون وقت آن فرا رسیده که به بررسی پرسش‌های اصلی پژوهش بپردازیم. ابتدا دوباره پرسش‌های مطرح شده را به ترتیب بیان می‌کنیم؛ سپس، پاسخ هر یک براساس یافته‌های پژوهش ارائه می‌گردد:

پرسش ششم: از دید رهبری جایگاه زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی چگونه است؟ اولین موضوع جالب توجه در بررسی سخنان رهبری، تعدد بیانات ایشان درباره‌ی ویژگی‌های زبان فارسی، وضعیت پیشین، حال، آینده و بایدها و نبایدهایی در ارتباط با زبان فارسی است. ایشان در دیدارها و مناسبت‌های گوناگون ضمن ابراز شیفتگی خود نسبت به زبان فارسی و ذکر ویژگی‌های خاص و برجسته‌ی زبان فارسی و نیز با بیان بار محتوایی و فرهنگی نهفته در زبان فارسی، زبان فارسی را دارای ظرفیت بالقوه برای گسترش دانسته‌اند؛ همچنان که در طول تاریخ با اتکا بر همین دو ویژگی (جاذبه‌ی زبانی و محتوایی) توانسته گستره‌ی وسیعی از جهان را در ادوار گوناگون تاریخی تحت تاثیر خود قرار دهد و علاقه‌مندان

جایگاه زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری

بسیاری بدون این که مجبور به یادگیری و کاربرد زبان فارسی باشند، نه تنها زبان فارسی را فراگرفته و مورد استفاده قرار داده‌اند؛ بلکه بر غنای زبانی و فرهنگی آن نیز افزوده‌اند. در جواب پرسش مطرح شده در این پژوهش مبنی بر جایگاه زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی، می‌توان گفت زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی مد نظر رهبری به عنوان زبان علم دارای جایگاه رفیع و درخشانی است؛ به گونه‌ای که، در آن ایران به قله علم جهانی تبدیل شده و هرکسی بخواهد به مرزها و یافته‌های جدید علمی دست یابد، باید زبان فارسی را فراگیرد؛ به عبارت دیگر، ایران در آن دوره‌ی پرافتخار به مرحله‌ای از توانایی خواهد رسید که به عنوان مرجع علمی دنیا شناخته شود و هر محقق و دانشمندی که خواهان اطلاع از آخرین دستاوردهای علمی است، نیازمند فراگرفتن زبان فارسی خواهد بود؛ بنابراین، زبان فارسی زبان علمی آن تمدن و شان و جایگاهی متناسب با تمدن نوین اسلامی خواهد داشت.

پرسش ۲ هفتم: از دید رهبری راه‌های دستیابی به جایگاه مورد نظر زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی چیست؟

بررسی داده‌ها حاکی از آن است که از دید رهبری مهم ترین راه دستیابی به جایگاه ترسیم شده برای زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی، ایفای نقش در شکستن مرزهای جهانی دانش، توسعه‌ی مرزهای اکتشاف، دانش جهانی و تبدیل شدن به مرجع علمی دنیا است. همچنین در سخنان ایشان ملاحظه می‌گردد که رسیدن به چنین جایگاه رفیع و درخشانی نیازمند تلاش و مجاهدت فراوان است؛ به عنوان مثال، در این راه لازم است زبان فارسی غنای بیشتری یابد؛ ضعف‌های درونی آن از بین برود؛ ظرفیت و کیفیت آن متناسب با شرایط زمان ارتقا یابد؛ موانع رشد و اعتلای زبان فارسی برطرف گردد؛ از آن پاسداری لازم به عمل آید و در پالایش و تقویت روزافزون آن کوشش مستمر انجام شود.

۷. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

رهبری در دیدارهای و بیانات متعدد خویش بارها از بایدها و نبایدهای زبان فارسی در حال و آینده سخن گفته‌اند؛ آنچه از قابلیت‌های زبان فارسی و جایگاه آن در تمدن نوین اسلامی بیان

داشته‌اند، در واقع فرصت‌های پیش روی زبان فارسی به شمار می‌روند؛ از دید ایشان دو عامل اصلی نهفته در زبان فارسی یعنی ترکیب و شیوایی ویژه و آهنگی که دارد و بار معنایی و فرهنگی که حامل آن است، همواره به عنوان علل جاذبه و گسترش تاریخی زبان فارسی در جهان بوده و همچنان نیز به عنوان بهترین حامل و رسانه برای معارف، افکار، نوآوری و تمدن عمیق اسلامی محسوب می‌گردد؛ همراهی زبان فارسی با دین و معارف اسلامی و محتوای عرفانی آن زمینه‌ساز گسترش زبان فارسی است و این زبان به پشتوانه‌ی میراث عظیم، باشکوه و بسیار ارزشمند فرهنگی به ویژه مفاهیم مرتبط با انقلاب اسلامی ایران و نیز رمز هویت برخی کشورها و ملت‌های منطقه، ظرفیت گسترش بیش از پیش و در مقیاس جهانی را دارد.

جایگاه زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی نیز که در آن فارسی به عنوان زبان علمی شناخته شده نقش‌آفرینی خواهد کرد، فرصت دیگری برای گسترش زبان فارسی در پیش روی ایرانیان و ملت‌های فارسی‌زبان قرار می‌دهد. نکته‌ی جالب توجهی که از تحلیل بیانات رهبری در خصوص آینده‌ی زبان فارسی، جلب توجه می‌کند، این است که جایگاه ترسیم‌شده توسط رهبری برای زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی با آنچه در نقشه‌ی جامع علمی کشور آمده، سازگاری و تطابق فراوانی دارد. رهبری با تعابیری گوناگون تصویری پرافتخار و غرورانگیز از ایران و زبان فارسی در پنج دهه آینده ارائه نموده‌اند: زمانی که در آن ایران به چنان جایگاه علمی برسد که برای درک نظریه‌های علمی، دانستن زبان فارسی ضروری باشد؛ به عنوان مرجع علمی دنیا شناخته شود؛ به قله علم جهانی تبدیل شده و هرکسی بخواهد از یافته‌های جدید علمی و مرزهای جدید علم آگاه شود، باید زبان فارسی را فراگیرد. در واقع رهبری در سخنان گوناگون خود به نوعی بر اجرا شدن اهداف تعیین شده در نقشه‌ی جامع علمی کشور نیز توجه و تاکید نشان داده‌اند.

از سوی دیگر، بررسی سخنان رهبری در مورد آنچه ایشان نسبت به آن ابراز نگرانی کرده و یا بر توجه به آن تاکید نموده‌اند، در واقع به مثابه چالش‌های پیش روی زبان فارسی است؛ بنابراین، برای حفظ و تقویت زبان فارسی باید تلاش‌های جدی به عمل آید که از جمله به

تلاش برای پاسداشت و پالایش زبان فارسی از آلودگی‌ها و واژه‌های بیگانه به ویژه در رسانه‌ی ملی، کوشش برای پویاسازی زبان فارسی، تلاش برای گسترش محدوده هنر و زبان و ادبیات فارسی پس از انقلاب اسلامی، کوشش برای آموزش زبان فارسی با استفاده از شیوه‌های نوین و تلاش برای تهیه منابع پرمحتوا و مناسب برای علاقه‌مندان زبان فارسی در سخنان رهبری می‌توان اشاره کرد. همچنین لازم است برای ایفای نقش شایسته‌ی زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی، برنامه‌ریزی‌های زبانی و اقدامات عملی مناسب به عمل آید؛ یکی از اقدامات عملی، تاکید بر نگارش آخرین یافته‌های علمی به زبان فارسی است. شاید گفته شود در این صورت جامعه علمی در سطح جهان از یافته‌های علمی ایرانیان بی‌اطلاع خواهند ماند، یک پیشنهاد این است که به جای چاپ کامل مقالات علمی به زبان انگلیسی و یا سایر زبان‌ها، چکیده‌ی مقالات به زبان‌های دیگر چاپ شود و اصل مقالات به فارسی در مجلات ایرانی چاپ و نشر گردد. البته اجرای این پیشنهاد و یا پیشنهادهایی از این نوع، نیازمند عزم ملی، ایجاد زیرساخت‌های لازم و تصویب قوانین تشویقی است و صدالبته نیازمند زمان برای اجرایی شدن. به نظر می‌رسد زبان فارسی برای مرجع علمی شدن در تمدن نوین اسلامی و رسیدن به جایگاهی که رهبری بارها در سخنان خود بدان اشاره نموده، بدون سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی زبانی و اقدامات عملی مناسب، به سرانجام مطلوبی نخواهد رسید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. اکبری، مرتضی و رضایی، فریدون (۱۳۹۶)، «واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله)»، دوفصلنامه علمی-پژوهشی الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۳(۵)، ۸۵-۱۰۸.
۲. بهمنی، محمدرضا (۱۳۹۳)، «تمدن نوین اسلامی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (چیستی و چگونگی تکامل تمدنی جمهوری اسلامی ایران)»، نقد و نظر (فصلنامه علمی پژوهشی فلسفه و الاهیات)، ۱۹(۷۴)، ۱۹۸-۲۳۷.
۳. تقی‌نیا، الهام، صوفی، نصیرعلی، رستمی، فرشته (۱۳۹۳)، «شاخصه‌های تمدن اسلامی از منظر آیات و روایات»، فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی؛ ۲۰(۳): ۲۲-۳.
۴. داوری اردکانی، رضا (۱۳۱۱)، تمدن و تفکر غربی، تهران: انتشارات ساقی، ۱۱۰.
۵. خامنه‌ای، سید علی (۷۰، ۱۱، ۲۹)، بیانات در دیدار با اعضای فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۶. _____ (۷۲، ۰۵، ۱۷)، بیانات در دیدار وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی و مسئولان رایزنی‌های فرهنگی خارج از کشور، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۷. _____ (۷۲، ۱۱، ۱۸)، بیانات در دیدار با جمعی از ایران‌شناسان و استادان ادبیات فارسی در کشورهای مشترک‌المنافع، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۸. _____ (۷۴، ۰۶، ۱۳)، بیانات در دیدار با رئیس سازمان صدا و سیما و مسئولان بخشهای معاونت سیاسی، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۹. _____ (۷۴، ۱۰، ۱۶)، بیانات در دیدار با اعضای مجمع بین‌المللی استادان زبان فارسی، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۱۰. _____ (۷۵، ۰۵، ۲۹)، بیانات در دیدار نمایندگان فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۱۱. _____ (۷۷، ۰۲، ۲۳)، بیانات در دیدار جمعی از اساتید و رؤسای دانشگاهها و فرهنگستانهای علوم، هنر، پزشکی، ادب و زبان فارسی، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.

۱۲. _____ (۷۷،۱۲،۱۲)، بیانات در دیدار با اعضای دومین مجمع بین‌المللی زبان فارسی، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir
۱۳. _____ (۸۱،۰۵،۲۳)، بیانات در دیدار با رایزنان فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در خارج، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۱۴. _____ (۸۴،۱۲،۰۵)، بیانات در دیدار با اعضای مجمع عمومی اتحادیه انجمن های اسلامی دانشجویان دانشگاههای کشور، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir
۱۵. _____ (۸۶،۰۶،۱۲)، بیانات در دیدار با افتخار آفرینان المپیادهای کشوری، دانشجویی، دانش آموزی و جهانی، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۱۶. _____ (۸۸،۱۲،۱۱)، بیانات در دیدار با وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، مسوولان و نمایندگان فرهنگی ایران در خارج از کشور، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir
۱۷. _____ (۹۱،۰۷،۲۲)، بیانات در دیدار با مردم شهرستان اسفراین، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۱۸. _____ (۹۲،۰۵،۱۵)، بیانات در دیدار با اساتید، محققان و پژوهشگران، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۱۹. _____ (۹۲،۰۷،۱۷)، بیانات در دیدار با نخبگان جوان سراسر کشور، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۲۰. _____ (۹۲،۰۹،۱۹)، بیانات در دیدار با رئیس و اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۲۱. _____ (۹۷،۰۷،۲۵)، سخنرانی در دیدار با نخبگان و استعدادهای برتر علمی، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.
۲۲. _____ (۹۸،۰۲،۱۱)، سخنرانی در دیدار با معلمان و فرهنگیان سراسر کشور به مناسبت روز معلم، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir.

۲۳. _____ (۹۸،۰۲،۳۰)، جمعی از شاعران و استادان زبان و ادب پارسی، پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: www.leader.ir
۲۴. کشاورز ترک، عین الله، تسنیمی، مجتبی، نصیرلو، سودابه (۱۳۹۶)، «بررسی مولفه‌ها و الزامات آینده‌نگاری تمدن نوین اسلامی از منظر مقام معظم رهبری»، مجموعه مقالات دومین همایش ملی تمدن نوین اسلامی، دانشگاه شاهد، تهران.
۲۵. مرادی، فاطمه (۱۳۹۵)، «بررسی نقش زبان عربی در استحکام تمدن ایرانی اسلامی»، کنفرانس بین‌المللی رویکردهای نوین علوم انسانی در قرن ۲۱، رشت، ایران.
۲۶. نقشه‌ی جامع علمی کشور برگرفته از پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری به نشانی: <http://ipwna.ir>
۲۷. یاقوتی، ابراهیم (۱۳۹۸)، مولفه‌ها و راهکارهای تمدن نوین اسلامی در اندیشه‌های امام خمینی (س) و مقام معظم رهبری (مدظله العالی). شاهد اندیشه، ۱(۱)، ۱۰۷-۱۳۸.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی